

SEMNIFICAȚII FILOSOFICE ALEGORICE ÎN LUCRAREA *ISTORIA IEROGLIFICĂ* DE DIMITRIE CANTEMIR

Postolachi Viorel, doctorand USM

Istoria Ieroglifică este una din lucrările fundamentale ale lui Dimitrie Cantemir în care au fost elaborate și argumentate mai multe concepte filosofice, precum și anumite forme și metode specifice de exprimare specifică a conținutului. Și mai întâi de toate evidențiem *alegoria*, care în limba franceză este interpretată ca fiind o desfășurare a închipuirii, a unei imagini. Grecii explică sensul alegoriei prin termenul *allos* având semnificația de *altul*. În cel mai larg sens alegoria reprezintă niște personificări de animale, păsări sau lucruri. Astfel alegoria este de fapt un procedeu sau o metodă artistică utilizată mai ales în creațiile folclorice, în mitologii, în general în gândirea populară. Alegoria mai înseamnă și vocația de a vorbi în public. Anume în acest ultim sens aceasta a fost folosită încă de grecii antici când erau nevoiți să vorbească în public despre conducerea cetății. Iar în cazurile când “mai marii cetății” doreau mediatizarea procesului de guvernare atunci recurgeau la cenzura asupra vorbirii libere.

Alegoria, provine de la denumirea locului din cetate unde se întruneau masele cu elita, acest loc se numea *agora*, ceea ce înseamnă *piață*. Rezumând cele expuse acceptăm teza că *alegoria* “este un procedeu stilistic ce facilitează sensul literar al unui text să dețină un sens ascuns, altfel spus, este o amplă metaforă ce permite un transfer din planul abstract, profund al înțelesurilor, într-un plan de suprafață, figurativ, oferind și o „dezlegare implicită”, destul de transparentă”. [1] Dimitrie Cantemir utilizează alegoria din motive de securitate, întrucât eroii principali din lucrare, contemporanii lui, puteau să se răzbune, aceștea fiind prezentați în context negativ. Iar cauza principală, pentru care D.Cantemir a utilizat alegoria, a fost cenzura impusă de Imperiul Otoman, care aflându-se în degradare politică, nu doreau ca cetățeanul simplu să afle despre adevărata stare de lucruri și de aceea camuflau realitatea politică.

Menționăm că modul de expunere alegoric, nu a fost inventat de D.Cantemir, despre asta ni-o mărturisește chiar el în lucrare, făcând aluzie la niște autori străini și la asemenea forme de expunere, care sunt cunoscute în mai multe lucrări din Evul Mediu. Însă modul pe care ni-l redă D. Cantemir este unul original și inovator. Cu atât mai mult că acest pamflet politic, cum îl numesc I.Verdeș și P.P.Panaiteșcu, ar fi izbutit la vremea lui să ocolească cenzura politicului, dacă și în ziua de astăzi cercetătorii încă mai tâlmăcesc asupra lui.

Conform conținutului și respectiv a aprecierilor din trecut, dar și din prezent, *Istoria Ieroglifică* de Dimitrie Cantemir a fost scrisă în anul 1705 și este un roman alegoric, cu caracter “secret”. [3., p.34] La temelia acestei lucrări este

conflictul dintre Constantin Brâncoveanu, voievodul Munteniei și Dimitrie Cantemir, feciorul lui Constantin Cantemir, voievodul Moldovei. În lupta cu C. Brâncoveanu, D. Cantemir nu reușește să-și atingă scopul final, și să obțină domnia. Dimitrie Cantemir se luptă pentru a-și redobândi moșiile cuvenite prin drept civil, în urma căsătoriei cu Casandra Cantacuzino, însă care au fost confiscate în mod abuziv de domnitorul Munteniei. Concomitent D. Cantemir tindea să înlăture de la putere oligarhia boierească precum și încercarea de a ieși din capcanele fiscale, ce erau impuse de Poarta Otomană în urma luptelor dintre familiile nobiliare pentru putere. De notat că Poarta Otomană era cointeresată de a spori tributul, în urma luptelor interne dintre Țările Române. Și astăzi, noi ne dăm perfect seama cât de vizionar a fost Dimitrie Cantemir pentru cauza românească, deoarece dacă îi izbutea lui D. Cantemir să obțină tronul Munteniei, avea posibilitatea să devină primul principe, cu actele în regulă, pentru stăpânirea Munteniei și Moldovei. O altă cauză majoră a apariției acestui roman alegoric a fost lupta pe plan extern și respectiv consolidarea forțelor împotriva turcilor, care prevedea încercarea de ieșire de sub jugul otoman.[7., p. 29] Dar în general lupta pentru independență și libertate, în care s-a angajat Cantemir, a fost generate și de faptul că trăind mult timp în capitala Imperiului Otoman, a evidențiat decadența acestuia și a decis să atenționeze conaționaliilor circumstanțele create. Alt aspect al vieții social – politice la care se referă D. Cantemir sunt răscoalele țărănești, care demonstrează că păturile sociale neprivilegiate nu erau atât de neputincioase, dar se mobilizau în spiritul adevărului, atunci când era nevoie. Manifestările păturilor sociale deveneau mai active în circumstanțe când țara era guvernată sub orice nivel, sau în cazurile când țara era guvernată de un conducător străin lor ca natură și ca spirit. D. Cantemir descrie prin spirit de fabulă multe calități negative omenești ce erau la “modă” în acele timpuri: pâra și invidia, viclenia și lașitatea, minciuna și frica, lăcomia și trădarea ș.a. D. Cantemir se pronunță hotărât și asupra cazurilor de nedreptate de nivel național, și mai ales împotriva colaborării dintre turci și boierimea locală.

Lucrarea *Istoria Ieroglifică* începe în circumstanțele unui conflict apărut drept consecință a măzilirii lui Constantin Duca – vodă, în anul 1703. În locul acestuia este ales Mihai Racoviță, care de asemenea este mazilit, iar tronul Moldovei îi revine lui Antioh Cantemir, la a doua sa domnie. În situația creată, Dimitrie Cantemir face pace cu domnitorul Constantin Brâncoveanu. Conflictul în cauză îl influențează pe D. Cantemir să scrie acest roman, acest pamflet social – politic, în formă alegorică, întrucât în el sunt descries personalități de vază, contemporani lui, și, care au contribuit în mod decisiv în desfășurarea și în finalitatea lui. “Pentru contemporanietate *Istoria Ieroglifică* este de o importanță deosebită, deoarece pe lângă faptul că este un roman istoric, o piesă de teatru, o construcție simbolică ș.a. D. Cantemir a încercat și o înnobilare a limbii române

prin introducerea de sentinții, 760 la număr, de o neînchipuită bogăție a meditației înțelepte, de ordin moralizator și existențial, în general. Menționăm și faptul că romanul conține teorii filosofice, după cum ideile social – politice de substanță preiluministă, care îl proclamă pe D. Cantemir drept precursor al doctrinei europene raționalist – iluministe.”[2., p.22]

La temelia lucrării sunt și cauze de ordin psihologic, unde scena este un teatru politic, foarte complicat, în centru aflându-se conflictul între spiritualul Inorog (D. Cantemir) și tiranul Corb (C. Brâncoveanu). Putem presupune că numai în asemenea mod poate fi rezolvat un conflict atât de complex în care realitatea recreată în roman devine un fel de patrie a sufletului. D. Cantemir a scris o lucrare alegorică de dimensiuni majore, reprezentând personajele prin păsări și animale; astfel prin păsări i-a numit pe Munteni, iar prin animale pe Moldoveni. Păsările erau conduse de Vultur, iar animalele de Leu. Autorul descrie ierarhia păsărilor și animalelor într-o formă piramidală, unde în vârf se află cele răpitoare, iar la bază cele domestice. Faptul cum e descrisă adunarea păsărilor și animalelor, se aseamănă cu o întrunire pentru unire, un mare sfat, o Mare Adunare Națională, iar ierarhia piramidală se aseamănă cu descrierea biblică a selecției lui Noe înainte de potop. Cantemir accentuează că la această adunare s-a aflat tot poporul, și „cei din munți și cei din văi”. Acest fapt ne relatează că și în acele timpuri adunările se efectuau cu toate păturile sociale, indiferent de statut, ceea ce rezumă corectitudinea vieții politice de atunci.

Animalele principale, din tagma Leului, erau: Pardosul, Ursul, Lupul, Vulpea, Șacalul, Mâța Sălbatecă, iar păsările principale, din tagma Vulturului, erau Brehnacea, Șoimul, Uliul, Cucunozul, Coruiul, Hârățul, Bălăbanul, Blendăul. Aceste zburătoare și patrupele s-au întâlnit pentru a pune pe tronul Moldovei pe Struțocămilă, un animal-pasăre, care nu există în natură, dar care ar reprezenta ambele regnuri, ceea ce la acel moment părea o formulă de succes. Acest simbolism reprezintă caricatural, principalii boieri munteni și moldoveni și totodată sistemul de convocare a unei mari adunări al țării, unde Vidra (Constantin Duca) este înlocuit cu Struțocămila (Mihai Racoviță). Mihai Racoviță reprezintă animalul hibrid, moldovean la origine, și muntean prin faptul că reprezenta interesele lui C. Brâncoveanu. Alți eroi principali mai sunt : Filul, adică elefantul, care îl simbolizează pe Antioh Cantemir, Inorogul, animalul fabulos, dar inexistent, care îl simbolizează pe Dimitrie Cantemir, Liliacul, animal zburător, care simbolizează un animal-pasăre, existent, un oarecare Marco, pseudo-beizadea ș.a. Prin urmare personajele ce reprezintă principalii boieri din ambele părți, erau 12 la număr, iar претенденții la tronul Moldovei, erau 5 la număr, precum sunt: Vidra, Struțocămila, Filul, Liliacul și Inorogul. De asemenea menționăm și pe cel mai negativ personaj – Corbul, care îl simbolizează pe domnitorul Țării Muntenesti, Constantin Brâncoveanu.

Pardosul - Îl simbolizează pe Iordache Ruset, un boier moldovean de etnie greacă. [2., p.60]

Ursul – Îl simbolizează pe Vasile Costache, un boier moldovean. [2., p.60]

Lupul – Îl simbolizează pe Lupu Bogdan, mare hatman, boier băștinaș. [2., p.60]

Vulpea – Îl simbolizează pe Ilie Enache Țifescul, mare boier băștinaș, cumnatul lui Mihai Racoviță. [2., p.60]

Mâța Sălbatecă – Îl simbolizează pe Ilie Cantacuzino, mare comis, și pe timpul lui Antioh Cantemir, în prima domnie, a fost Mare Vistiernic. [2., p.60]

Brehnacea – Îl simbolizează pe Constantin Cantacuzino Stolnicul, cel mai de seamă și înțelept boier al Țării Muntenesci. [2., p.60]

Șoimul – Îl simbolizează pe Toma Cantacuzino, mare Postelnic, fost Spătar. [2., p.60]

Uliul – Îl simbolizează pe Ștefan Cantacuzino, fiul lui Constantin Stolnicul. [2., p.60]

Bălăbanul – Îl simbolizează pe Șerban Cantacuzino, Mare Paharnic. [2., p.60]

Blendăul – Îl simbolizează pe Șerban Greceanu, fratele lui Radu Greceanu. [2., p.60]

Vidra – Îl simbolizează pe Constantin Duca, fiul fostului domn, Gheorghe Duca. [2., p.65]

Struțocămila – personaj ambigen artificial, deoarece nu se întâlnește în natură, simbolizând imperfecțiunea, adică și pasăre, struțul, și animal, cămila. Acest personaj îl simbolizează pe domnitorul Mihai Racoviță. [2., p.70]

Filul – elefantul. Îl simbolizează pe Antioh Cantemir, fratele lui Dimitrie Cantemir. [3., p.221]

Inorogul – personaj ce reprezintă pe însuși autorul, Dimitrie Cantemir, cu o încărcătură simbolică impunătoare, dar așa animale în natură nu au existat, el este descris ca fiind un armasar de culoare alba ce are în frunte un corn. Acest corn reprezintă puterea domnească. D.Cantemir s-a reprezentat pe sine, prin acest animal fabulos, făcând aluzie la meritul său, atât intelectual cât și ereditar pentru domnia Moldovei, dar poate și a Munteniei, datorită faptului că Casandra Cantacuzino, soția lui, era moștenitoarea lui Șerban Cantacuzino, domnul Munteniei. [2., p.29]

Corbul – Acest personaj din tagma păsărilor de gradul II, care se află la cârma Munteniei. În acest roman, prin corb, este reprezentat domnul Munteniei, Constantin Brâncoveanu, un domnitor muntean și boier băștinaș foarte bogat, a jucat un rol politic important atât în Țările Române, cât și în Imperiu Otoman. [4., p. 5]

Privighetoarea – Îl simbolizează pe un adept tainic al Inorogului, care în viața reală este profesorul de limbă greacă și filosofie pe nume Ieremia

Cacavela. Acest învățător a jucat un rol important în formarea intelectual-spirituală a lui D. Cantemir.[2., p.88]

Din cele expuse deducem că Dimitrie Cantemir, prin acest procedeu alegoric și fabulistic, de redare a realității cotidiene, care a ocolit cenzura impusă de politicul acelor vremuri, este considerat ca și unul din cei mai buni cunoscători din domeniul științelor zoologice. Deoarece pentru a cunoaște caracterul păsărilor și animalelor, atât răpitoare cât și domestice, și de a le putea compara și reda cu caracterul, atât de diferit al oamenilor, este, pe bună dreptate, uimitor. Cunoașterea metodei epitetice, ce constă în redarea sau scoaterea în evidență mai nuanțată a trăsăturii unui om, îl reprezintă, și ca un bun psiholog. Acest roman – simbolic, mai are o conotație filosofică, unde autorul își exprimă și anumite idei în probleme de existență, cunoaștere, logică, psihologie, etică, probleme social – politice etc.

Bibliografie

1. <https://ro.wikipedia.org/wiki/Alegorie>
2. Cantemir, Dimitrie., Opere: *Istoria Ieroglifică*/Dimitrie Cantemir; repere cronologice, text stabilit și glosar de Stela Toma; studiu introductiv de Elvira Sorohan. – Ch.: Î.E.P. *Știința*, 2016 (Combinatul Poligrafic).- 400p.
3. Cantemir, Dimitrie., *Istoria Ieroglifică.*, Ediție îngrijită și Studiu introductiv de P.P.Panaitescu și I. Verdeș., EDITURA PENTRU LITERATURĂ., București, 1965. – 265p.
4. Cantemir, Dimitrie., *Scurtă povestire despre stârpirea familiilor lui Brâncoveanu și a Cantacuzinilor.*, EDITURA MINERVA., București, 1995.- 117p.
5. Cantemir, Dimitrie: perspective interdisciplinare/ Bogdan Crețu (coord.) – Iași: Institutul European, 2012, - 297p.
6. Cantemir, Dimitrie., *Izbraniie filosofschie proizvedenia*, Ch.: Cartea Moldovei, 2003 (F.E.P. Tipografia Centrală) – 360p.
7. Bobână, Gheorghe., *Umanismul în cultura românească din secolul al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea:* Gheorghe Bobână. Ch.: *Epigraf S.R.L.*, 2005, (F.E.-P. Tipografia Centrală).- 268p.